

Gốm Pháp - Sài Gòn đặt hàng

Diệp Minh Cường*

Bên cạnh nhóm đồ gốm Trung Quốc sản xuất theo đơn đặt hàng của triều đình phong kiến Việt Nam từ thời vua Lê chúa Trịnh đến thời Nguyễn, trong giai đoạn từ thế kỷ XVIII cho đến giữa thế kỷ XX, và nhóm gốm Châu Âu gồm có Anh, Pháp, Hà Lan... du nhập vào Việt Nam dưới triều Nguyễn, còn có một dòng gốm (*sành xốp - faience*) do Pháp sản xuất dưới đây có ghi hiệu đề và tên Công ty Xuất nhập khẩu có trụ sở đóng tại Sài Gòn đặt hàng và đưa qua tiêu thụ tại Việt Nam.

Về dòng gốm Pháp dưới đây có ghi hiệu đề của Lò sản xuất và Công ty đặt hàng có trụ sở đóng tại Sài Gòn – đến đây được gọi tên là “Gốm Pháp - Sài Gòn đặt hàng”.

1. Sơ lược quá trình tìm hiểu, nghiên cứu dòng gốm này:

- Năm 2005, trong bài viết tham dự hội nghị Khảo cổ học năm 2005 diễn ra tại Hà Nội, tác giả Đặng Văn Thắng và Diệp Minh Cường có bài khảo cứu nhỏ, xem như là bước đầu tìm hiểu về dòng gốm này với nhan đề “những đồ gốm Pháp có chữ Sài Gòn”. Bài viết giới thiệu 3 chiếc đĩa gốm men xanh trắng do xưởng “Moulin des Loup-Hamag” sản xuất (*được đăng ký bảo chứng*), một chiếc trang trí đề tài “Trúc Lâm Thất Hiền”, 2 chiếc kia trang trí cổng “Khải Hoàn Môn”. Ban đầu tác giả đưa ra nhận xét “gốm có trọng lượng nhẹ (*gốm xốp*), được sản xuất tại vùng phía Bắc của nước Pháp, hình ảnh cối xay gió và dòng chữ chính là “Logo”, và “Frexor” là tên công ty hay lò sản xuất, và có mở văn phòng tại Sài Gòn, niên đại vào khoảng từ cuối thế kỷ XIX đến nửa đầu thế kỷ XX⁽¹⁾.

- Năm 2008, tác giả Trần Đình Sơn xuất bản tập sách “Thượng ngoạn đồ sứ kí kiểu thời Nguyễn 1802 – 1945”, tác giả có giới thiệu 2 chiếc đĩa gốm Pháp do Frexor Saigon đặt hàng, được xưởng “Moulin des Loup-Hamag” sản xuất. Một chiếc đĩa xanh trắng trang trí đề tài “Trúc Lâm Thất Hiền”, một chiếc men đỏ trắng trang trí đề tài “Giang Liễu”. Hai chiếc đĩa có kích thước bằng nhau đường kính 26cm (?). Tác giả xếp 2 chiếc đĩa vào chương mục giới thiệu hiện vật thời vua Thành Thái (1889 - 1907), ngoài ra không có nhận xét gì thêm. Như vậy, tác giả Trần Đình Sơn định niên đại cho 2 chiếc đĩa trên vào thời vua Thành Thái từ năm 1889 đến năm 1907⁽²⁾.

- Năm 2010, tác giả Trương Trọng Toàn có một bài nghiên cứu về dòng gốm này được đăng trên “Thông tin Di sản” số 6 năm 2010, do Chi Hội Di sản Văn hoá Hùng Vương ấn hành với nhan đề “Đồ sành xốp của xưởng Moulin des Loups-Hamag do Frexor-Saigon đặt mua”. Bài viết ngắn gọn, súc tích đã cung cấp khá nhiều thông tin quan trọng về Công ty Xuất Nhập Khẩu “Frexor”, về Xưởng sành sứ Moulin Des Loups-Hamag cùng với sản phẩm của Xưởng Moulin des Loups-Hamag. Tác giả cho biết 3 kiểu hoa văn trang trí trong lòng các chiếc đĩa do Frexor-Saigon đặt mua tại Moulin des Loups đã thể hiện gu thẩm mỹ của giai cấp tư sản tại Việt Nam thời bấy giờ, đó là kiểu hoa văn “Giang Liễu” (*Willow*) in màu đỏ; Kiểu hoa văn “Truyện Thuyết” (*Legende*) trang trí điển tích “Trúc Lâm Thất Hiền”, kiểu hoa văn “Truyện Thuyết” này đã được đăng ký nhãn hiệu cầu chứng; và kiểu thứ 3 là hoa văn “Normand” in hình ba cành táo với hoa và quả màu đỏ và xanh. Ngoài ra, còn có 2 kiểu hoa văn “Hanoi” và “Saigon”, nhưng tác giả cho đây không phải là kiểu hoa văn vẽ trên các món đồ sành sứ xuất sang Việt Nam, mà mục đích nhằm để phô trương quá trình xâm chiếm Việt Nam của người Pháp⁽³⁾.

Những hình ảnh hiện vật đã được giới thiệu, những bài nghiên cứu trên là những tư liệu vô cùng quý giá và có ý nghĩa thiết thực, giúp cho quá trình tìm hiểu, nghiên cứu về một loại hình đồ gốm mà ít nhiều đã một thời được giới “tinh hoa” của xã hội Việt Nam thời Pháp thuộc sử dụng.

2/ Xưởng sản xuất và công ty đặt hàng:

2.1/ Xưởng U&C – Sarreguemines và công ty La Bordelaise – Saigon:

- **Xưởng U&C – Sarreguemines:** Năm 1770, Paul Utzschneider đã thành lập nhà máy chuyên sản xuất đồ gốm và sành xốp. Nhà máy ngày càng phát triển, chuyên sản xuất các loại

*Nguyên Trưởng phòng Phòng Nghiên cứu sưu tầm – Bảo tàng Thành phố Hồ Chí Minh.

1887, xưởng này đổi tên thành “Manufacture de Faïence et de Porcelaines (xưởng làm đồ sành xốp và đồ sứ)”. Năm 1896, hai ông mở thêm phân xưởng ở vùng Wandignies-Hamage và đăng ký thương hiệu là “Saint Amand et Hamage Nord”. Sau chiến tranh thế giới lần thứ nhất, công ty bắt đầu chiết xuất đất sét để sản xuất tại Provins và thuê một công ty nhỏ ở Orchies, sau đó công ty này hợp nhất với Xưởng Sain Amand et Hamage Nord đổi tên thành “Manufacture Saint Amand-Orchies-Hamage”. Đến năm 1923, lại đổi tên thành “Manufacture Moulin des Loups-Hamage” và năm 1944 lại đổi tên thành “Les Manufacture de Faïence du Moulin des Loups”. Xưởng này có 5 lò sản xuất: 2 lò ở Saint Amand, 1 lò ở Wandignies-Hamage, 1 lò ở Orchies và 1 lò ở Provins. Năm 1954 xưởng Moulin des Loups-Hamage đóng cửa.⁽⁵⁾

- **Công ty Frexor – Saigon:** Theo danh mục các doanh nghiệp hành chính Đông Dương năm 1951, thì Công ty xuất nhập khẩu “Frexor” tên đầy đủ là “France-Extrême-Orient” (Viễn Đông Pháp) được thành lập vào năm 1919, địa chỉ ở số 5 đường Jules - Leleuvre (Paris, Pháp), do ông Leon Nant quản lý. Chuyên kinh doanh đèn điện, dây cáp điện, da sống, rượu, thuốc nhuộm, sửa đặc có đường... công ty Frexor phát triển nhanh chóng. Tại Sài Gòn, công ty Frexor có mở 2 chi nhánh, trụ sở tại số 35 đường Charner (nay là đường Nguyễn Huệ) và số 15 Quai de Belgique (Bến Chương Dương). Sau đó, công ty Frexor có mở thêm nhiều chi nhánh ở Phnom Penh, Cần Thơ, Turan, Huế, Qui Nhơn, Hà Nội, Hải Phòng⁽⁶⁾. Công ty Frexor Saigon đạt đến đỉnh cao vào khoảng thập niên 1930s, hoạt động đến khoảng những năm 50 thế kỷ XX thì ngưng hoạt động. Trong thời gian tồn tại của mình, Công ty Frexor đã đặt mua từ Xưởng sành sứ Moulin des Loup-Hamage của Pháp và cho in dưới đáy logo Công ty Frexor, chi nhánh Sài Gòn “Frexor-Saigon”:

LOGO FREXOR 1

+ Logo thứ 1: chữ FREXOR lấp đầy hình tam giác, bên dưới là chữ SAIGON, tất cả đều được viết hoa. In 3 màu đỏ, lam và lục.

+ Logo thứ 2: chữ FREXOR thẳng, đều nhau không lấp đầy hình tam giác, bên dưới là chữ SAIGON, tất cả đều được viết hoa. In màu lục, đen.

LOGO FREXOR 2

+ Logo thứ 3: In màu lục, chữ FREXOR thẳng, đều nhau không lấp đầy hình tam giác, bên dưới là chữ Saigon. Logo này thì chữ FREXOR được viết hoa, riêng chữ Saigon chỉ viết hoa chữ S.

LOGO FREXOR 3

- Dưới đáy các món đồ do công ty Frexor Saigon đặt mua từ xưởng sành sứ Moulin Des Loup - Hamage đều in hiệu đề của xưởng sành sứ này:

+ Hiệu đề 1: Những món đồ này do lò Wandignies-Hamage sản xuất gồm có 4 bản khác nhau (dị bản).

HIEU DE 1: DI BAN 1

. Dị bản 1: In 3 màu đỏ, lam và lục. Hình cối xay gió được bao bọc bởi 2 vòng tròn, có 2 cánh quạt bên trên đã vượt ra khỏi vòng tròn, bên trong có dòng chữ “Nord - Moulin Des Loups – Hamage”. Chữ France trên chữ Nord, nằm bên ngoài vòng tròn. Bên dưới cối xay gió là dòng chữ ghi tên “Hoa văn” và “Modele Depose” (nhãn hiệu đã đăng ký bảo chứng).

. Dị bản 2: Có 2 màu đỏ và lam. Hình thức hoàn toàn giống dị bản 1 nhưng khác ở dòng chữ “Nord - Hamage - Moulin Des Loups”. Bên dưới cối xay gió là dòng chữ ghi tên “Hoa văn”.

. Dị bản 3: In màu đen. Hình thức hoàn toàn giống dị bản 2, nhưng khác ở vị trí chữ France. Bản này chữ France không nằm trên

HIEU DE 1: DI BAN 2

chữ Nord mà thay đổi ở vị trí dưới chữ Moulin. Bên dưới cối xay gió là dòng chữ ghi tên “Hoa văn”.

. Dị bản 4: In màu lục. Hình thức hoàn toàn giống dị bản 2 và 3, nhưng điểm khác ở bản này không có chữ France bên ngoài vòng tròn. Bên dưới cối xay gió là dòng chữ ghi tên “Hoa văn”.

+ Hiệu đề 2: cối xay gió có dáng hình tháp, bên dưới nở ra, đỉnh nhọn có 4 cánh quạt nằm ngay giữa sát đỉnh. Xen kẽ cánh quạt có các chữ: Trên cùng dòng chữ France, M (*Moulin*), D (*Des*), L (*Loups*) và chữ Hamage dưới cùng. Bên dưới cối xay gió là dòng chữ ghi tên “Hoa văn”. Hiệu đề này do lò Wandignies-Hamage sản xuất, in màu đen và lục

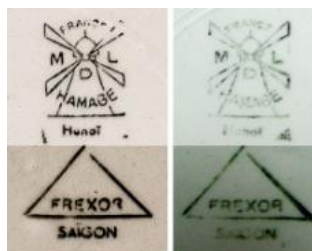

HIỆU ĐỀ 1: DỊ BẢN 4

HIỆU ĐỀ 1: DỊ BẢN 3

+ Hiệu đề 3: Hình cối xay gió được bao bọc bởi 2 vòng tròn, có 2 cánh quạt bên trên đã vượt ra khỏi vòng tròn, bên trong có dòng chữ “Orchies - Moulin Des Loups – Hamage”, phía dưới cối xay gió in dòng chữ “Nord”. Chữ France dưới chữ Loups, nằm bên ngoài vòng tròn. Bên dưới cối xay gió là dòng chữ ghi tên “Hoa văn”. Hiệu đề này do lò Orchies sản xuất, in màu lục,

HIỆU ĐỀ 2

HIỆU ĐỀ 3

HIỆU ĐỀ 4

+ Hiệu đề 4: cối xay gió có dáng hình tháp, bên dưới nở ra, đỉnh nhọn có 4 cánh quạt nằm ngay giữa sát đỉnh. Xen kẽ cánh quạt có các chữ: Trên cùng dòng chữ France, M (*Moulin*), D (*Des*), L (*Loups*) và chữ Si-Amand dưới cùng. Bên dưới cối xay gió là dòng chữ ghi số kí hiệu “Hoa văn”. Hiệu đề này do lò Saint Amand sản xuất, in màu đen.

3. Hoa văn trang trí:

- Sản phẩm của dòng Gốm Pháp – Sài Gòn đặt hàng chủ yếu là loại hình gốm gia dụng, nhằm đáp ứng cho nhu cầu của một bộ phận giàu có như các quan lại người Việt, giới Tây học và tầng lớp tư sản ở Nam Kỳ Lục Tỉnh lúc bấy giờ. Đây là loại gốm gia dụng sử dụng trong mục đích ẩm thực là chính, vì thế sản phẩm chủ yếu là các loại đồ đựng như: đĩa, thố, chậu, tách, chén, mâm bông...trong đó chiếm số lượng nhiều nhất là loại hình đĩa như đĩa tròn, đĩa hình thuẫn (oval), đĩa chân cao. Hoa văn trang trí thường lấy hoa dây lá theo kiểu thức Châu Âu mà cụ thể là hoa lá hay các loại cây trái đặc sản của nước Pháp, Việt Nam làm chủ đề chính như hoa mai, cúc, tulip, hoa hồng, nho, cherry các loại trái cây trồng ở khu vực miền Bắc nước Pháp...và một loại hoa văn khác là các công trình kiến trúc nổi tiếng của nước Pháp cũng như các nước Đông Dương thuộc Pháp hay lấy các điển tích cổ làm đề tài trang trí.

3.1/ Hoa văn trang trí trên sản phẩm do Công ty La Bordelaise – Saigon đặt hàng:

Hoa văn trang trí do Công ty La Bordelaise – Saigon đặt hàng không phong phú, chỉ có 2 kiểu hoa văn đó là kiểu hoa văn “Mozart” in màu xanh lục, trang trí hoa hồng và dây lá, thấy trên loại hình đĩa tròn, đĩa hình thuẫn (oval), thố, mâm bông, chậu. Kiểu hoa văn thứ 2 có tên là “Fontange” in màu đỏ, trang trí hoa tulip và hoa hồng thấy trên loại hình đĩa tròn, đĩa chân cao, đĩa hình thuẫn (oval).

Ngoài ra, trên một chiếc tách men đồ trắng trang trí hoa tulip cùng kiểu hoa văn “Fontange” do Công ty La Bordelaise – Saigon đặt hàng, nhưng dưới đáy món đồ không ghi kiểu thức hoa văn và

Kiểu HOA VĂN “MOZART” TRÊN ĐỒ SANGI U&C SARREGUEMINES DO LA BORDELAISE SAIGON ĐẶT HÀNG

Kiểu HOA VĂN “FONTANGE” TRÊN ĐỒ SANGI U&C SARREGUEMINES DO LA BORDELAISE SAIGON ĐẶT HÀNG

hiệu đề xưởng sản xuất.

3.2/Hoa văn trang trí trên sản phẩm do Công ty FrexorSaigon đặt hàng:

Công ty FrexorSaigon có phần đa dạng hơn về kiểu hoa văn trang trí do mình đặt hàng, trong đó gồm có 4 kiểu hoa văn khác nhau: đó là kiểu hoa văn được đăng ký bảo chứng, kiểu hoa văn có tên đề tài, kiểu hoa văn không có tên đề tài và kiểu hoa văn được ghi số kí hiệu.

-Kiểu hoa văn được đăng ký bảo chứng(*modele depose*):

Đây là kiểu hoa văn độc quyền do Xưởng Moulin des Loup-Hamage chế tác riêng cho Frexor Saigon.Kiểu hoa văn này được chế tác hài hòa, cân đối, màu sắc tươi sáng. Thông thường, một kiểu đề tài do Frexor Saigon đặt Xưởng Moulin des Loup-Hamage chế tác thấy có 3 màu khác nhau: xanh lam, xanh lục và đỏ,hoa văn trang trí thường lấy các công trình kiến trúc nổi tiếng của Pháp, Đông Dương như nhà thờ Đức Bà Paris, Khải Hoàn Môn, chùa cổ Khmer...hay các đề tài cổ điển Trung Hoa theo lối điển tích như Trúc Lâm Thất Hiền... Kiểu hoa văn có đăng ký bảo chứng được Frexor Saigon đặt hàng gồm có 3 kiểu hoa văn với 4 motif đề tài trang trí khác nhau.

+ Kiểu hoa văn “Pnom” (*viết tắt của từ Pnom Penh*): thủ đô vương quốc Campuchia, nơi có nhiều công trình chùa chiền đặc trưng của văn hoá Khmer.Kiểu hoa văn “Pnom” có 2 màu khác nhau là xanh trắng và đỏ trắng, trang trí cảnh đền tháp của đất nước Campuchia, xung quanh đường viền bông lúa, sát vành miệng trang trí hình các vị thần trong Ấn Độ giáo như: Brahma (*thần sáng tạo*) 4 đầu, voi thần Ganesha (*thần hạnh phúc*), Arjuna (*cung thần Gandiva do thần nước Varuna trao*)... xen kẽ là các hình tượng rắn thần Naga.

+ Kiểu hoa văn “Monuments” (*công trình kỷ niệm*): có 2 motif hoa văn trang trí khác nhau:

. Motif 1: gồm 2 màu khác nhau là xanh trắng và đỏ trắng, trang trí Khải Hoàn Môn và hàng chữ: L'arc De Triomphe A Paris (*Khải Hoàn Môn - Paris*), vành miệng đĩa trang trí hồi văn dây lá theo kiểu Châu Âu.

. Motif 2: gồm có 2 màu khác nhau là xanh lam trắng và xanh lục trắng, trang trí cảnh Nhà Thờ Đức Bà và hàng chữ: Notre Dame De Paris (*nhà thờ Đức Bà - Paris*), vành miệng đĩa trang trí hồi văn dây lá theo kiểu Châu Âu.

+ Kiểu hoa văn “Legende” (*truyền thuyết*): có 3 màu khác nhau là xanh lam trắng và xanh lục trắng và đỏ trắng, trang trí đề tài Trúc Lâm Thất Hiền (*bảy nhà hiền triết trong rừng trúc*) vành miệng đĩa trang trí các kiểu hồi văn chấm tròn, hồi văn hình chữ công, hoa lá kiểu Châu Âu.

- Kiểu hoa văn có tên đề tài:

Kiểu hoa văn này được Frexor Saigon chọn lựa trong các loại sản phẩm do Xưởng Moulin des Loup-Hamage chế tác trên thị trường, mang tính hiện đại đặc trưng vùng miền văn hoá Pháp hay các vùng đất thuộc Pháp như:

+ Kiểu hoa văn “Charente”: tên một con sông ở phía Tây nước Pháp, có 2 màu khác nhau. Trang trí hình tam giác với các đường sọc đứng in đè lên hình tròn bên ngoài có các dấu móc, vành miệng đĩa trang trí hình tam giác xen kẽ các dấu móc.

+ Kiểu hoa văn “Ardennes”: bông hoa màu đỏ đặc trưng vùng Ardennes - Đông Bắc nước Pháp.

+ Kiểu hoa văn “Jolimetz”: trang trí trái cherry màu đỏ đặc trưng vùng Jolimetz phía Bắc Pháp.

+ Kiểu hoa văn “Normand”: trang trí hình 3 cành táo với hoa và quả màu đỏ lá màu xanh lục, loại táo đặc trưng vùng Normand của Pháp.

+ Kiểu hoa văn “Hanoi”: có 2 màu khác nhau, trang trí 2 cành hoa cúc với hoa màu đỏ hay màu xanh lam, lá màu xanh lục hay màu nâu. Xưởng Moulin des Loup-Hamagie còn chế tác một kiểu hoa văn tên “Hanoi” nhưng không do Frexor Saigon đặt hàng được trang trí 3 cành mai màu đỏ và đen.

+ Kiểu hoa văn “Saigon”: trang trí 3 cành hoa cúc với hoa màu đỏ, lá màu xanh lục. Ngoài ra, có một dòng gốm do xưởng sành sứ H.B & CIE Choisy-Le-Roi chế tác, dưới đáy có ghi hoa văn “Saigon” nhưng không do sự đặt hàng của các công ty ở Sài Gòn, cũng được nhập khẩu vào Việt Nam trong giai đoạn này.

+ Kiểu hoa văn “Mille Fleurs”: bách hoa, có 2 màu khác nhau, thể hiện hoa trắng lá đen trên nền màu xanh lam hay hoa trắng lá nâu trên nền màu hồng như hoa hồng, hoa cúc

+ Kiểu hoa văn “Willow”: giang liễu, kiểu hoa văn Willow có 2 màu xanh trắng và đỏ trắng, thể hiện phong cảnh kiểu Trung Hoa với trà đình, phía trước có hàng rào, cây táo, cây liễu, một cây cầu bắc ngang sông phía trên có 3 người đang đi, dưới sông có một chiếc thuyền, trên trời có đôi chim đang tung cánh bay, vành miệng đĩa trang trí hình dây lá theo kiểu Châu Âu. Đây là kiểu hoa văn phổ biến nhất còn thấy trên các loại đĩa do Anh, Hà Lan sản xuất.

+ Kiểu hoa văn “Cecile”: có 2 màu khác nhau, đây là kiểu hoa văn được giới tinh hoa ưa thích và phổ biến rộng khắp Sài Gòn và Nam Kỳ lúc bấy giờ, được

xem là kiểu mẫu cho các lò gốm tại địa phương mô phỏng theo, cho đến năm 1964 kiểu mẫu này còn được một số lò gốm vùng Lái Thiêu sản xuất bán trên thị trường.

+ Kiểu hoa văn “Fruits”: trái cây, thể hiện trái táo màu đỏ.

+ Kiểu hoa văn “Nina”: trang trí hình vuông chồng lệch đè lên nhau màu xanh lục.

- Kiểu hoa văn không có tên đề tài:

+ Thấy trên một loại đĩa tròn, rất đơn giản không trang trí hoa văn chỉ phủ một màu men trắng sữa. Kiểu này dưới đáy món đồ chỉ in hiệu đề Moulin des Loup-Hamagie và logo Công ty Frexor Saigon.

+ Loại hoa văn không có tên đề tài còn một dị bản khác là trên một chiếc chén để choãi, bên ngoài trang trí hoa văn caro màu xanh trắng rất đẹp, được tạo hình khá cân đối, dưới đáy chỉ in logo Công ty Frexor Saigon (kiểu dáng loại chén nhỏ này tuy không có in hiệu đề Xưởng sành sứ Moulin des Loup-Hamage dưới đáy, nhưng qua so sánh, đối chiếu với một số mẫu, kiểu dáng của một số chén do Xưởng sành sứ Moulin des Loup-Hamage chế tác thì có nhiều nét tương đồng).

- Kiểu hoa văn ghi số kí hiệu:

Loại này dưới đáy món đồ không ghi tên đề tài trang trí mà chỉ ghi số kí hiệu cùng với hiệu đề Xưởng sành sứ Moulin des Loup-Hamage và logo Công ty Frexor Saigon. Kiểu thức này bao gồm sáu loại số kí hiệu tương đương với sáu loại đề tài trang trí khác nhau.

+ Kiểu hoa văn số “1021”: thể hiện ba cành hoa màu xanh lục.

+ Kiểu hoa văn số “1026”: có hai màu xanh trắng và đỏ trắng. Trang trí trong lòng hai cành hoa hồng màu đỏ và xanh. Kiểu hoa văn trang trí hoa hồng màu đỏ do lò ở Wandignies-Hamage chế tác, còn kiểu hoa văn trang trí hoa hồng màu lam do phân lò ở Si- Amandchế tác.

+ Kiểu hoa văn số “1046”: hoa văn trang trí giống kiểu hoa văn “Saigon” thể hiện ba cành hoa cúc với hoa màu đỏ, lá màu xanh lục.

+ Kiểu hoa văn số “1049”: hoa văn trang trí giống kiểu hoa văn “Hanoi” thể hiện hai cành hoa cúc, nhưng kiểu hoa văn “1049” chỉ in màu đỏ.

+ Kiểu hoa văn số “1054”: trang trí hai cành hoa lá màu đỏ.

+ Kiểu hoa văn số “4054”: motif hoa văn 4054 được Xưởng sành sứ Moulin des Loup-Hamage chế tác đặc biệt, hoa văn được vẽ tay, không như các loại kiểu đề tài khác thì hoa văn được in rập.

Giai đoạn đầu thế kỷ XX khi người Pháp đã đặt nền thống trị trên toàn cõi Đông Dương, lúc này xã hội Việt Nam đã dần chuyển từ chế độ phong kiến sang chế độ tư bản thuộc địa. Sài Gòn đã trở thành trung tâm kinh tế lớn nhất nước, một hệ thống mới chịu ảnh hưởng văn hoá Pháp được thiết lập từ kinh tế, văn hoá, chính trị... đời sống của người dân cũng thay đổi theo hướng thích nghi với xã hội đương thời từ ăn, mặc, ở, đi lại... trong đó ẩm thực của người phương Tây đã có mặt trong khẩu vị của người Việt. Đồng thời, đây cũng là giai đoạn hình thành một tầng lớp mới ở Việt Nam đó là tầng lớp tư sản. Tầng lớp này tiếp thu và chịu ảnh hưởng mạnh mẽ của nền văn hóa Pháp, họ chọn lối sống theo kiểu phương Tây. Nắm bắt được xu thế này, một số công ty của người Pháp có trụ sở đóng tại Sài Gòn, trong đó có công ty La Bordelaise-Saigon và công ty Frexor Saigon đã đặt mua (đồng thời cho in thương hiệu của mình dưới đáy các món đồ) loại đồ gốm dùng trong ẩm thực kiểu Tây như các loại đĩa súp, thố, chậu rửa mặt, tách trà... cho nhập và tiêu thụ tại Sài Gòn.

- Các loại đồ gốm do hai công ty La Bordelaise-Saigon và công ty Frexor Saigon đặt mua được nhập khẩu vào Sài Gòn là những sản phẩm hiện đại nhất lúc bấy giờ. Kiểu thức hoa văn được tuyển chọn mang tính chất tuyên truyền của nền văn hoá Pháp nhưng cũng mang tính đặc trưng và ảnh hưởng của sự giao lưu văn hoá Đông Tây phù hợp với xu hướng và kiểu thức của người Việt. Các sản phẩm gốm này có sự ảnh hưởng rất lớn đối với xã hội đương thời, là kiểu mẫu cho các lò gốm địa phương như Cedo ở Biên Hoà(*), và sau này là lò gốm Thiên Thanh ở Thị Nghè-Sài Gòn hay một số lò gốm ở Lái Thiêu mô phỏng chế tác theo. Tuy nhiên, sản phẩm của các lò gốm địa phương này có phần không trau chuốt và kém tinh tế hơn, có thể chỉ nhằm đáp ứng nhu cầu cho giới bình dân lúc bấy giờ.

- Như vậy, chỉ tồn tại trong khoảng trên dưới 50 năm từ những năm đầu thế kỷ XX đến giữa thế kỷ XX, hai công ty xuất nhập khẩu La Bordelaise-Saigon và Frexor-Saigon có trụ sở tại Sài Gòn đã cho mua và đặt hàng các xưởng gốm Pháp sản xuất một số lượng lớn gốm dùng trong ẩm thực đưa về Việt Nam nhằm đáp ứng nhu cầu của tầng lớp trung và thượng lưu lúc bấy giờ tại Sài Gòn và Nam Kỳ Lục Tỉnh. Ngày nay, những hiện vật do hai công ty này đặt mua còn lại không nhiều, phần do quá trình sử dụng bị hư bể, mất mát do chiến tranh...những hiện vật còn lại rải rác đâu đó trong các viện Bảo tàng, trong các sưu tập tư nhân trong và ngoài nước hay còn lưu lạc trong tư thất của những gia đình giàu có ở miền Nam trước đây. Những hiện vật này là những chứng cứ một thời góp phần cho việc tìm hiểu, nghiên cứu về một giai đoạn lịch sử hình thành, phát triển, du nhập của một dòng gốm Châu Âu trên vùng đất Sài Gòn-Nam Bộ nói riêng và Việt Nam nói chung.

(*) Xưởng gốm CEDO (*Ceramicques du Donai*) được George Dubourg thành lập năm 1930s tại Tam Hiệp – Biên Hoà. Văn phòng đặt tại số 46 đường Lagrandière - Sài Gòn, lấy thương hiệu là CEDO SAIGON, chuyên sản xuất gạch, ngói, gốm sứ. Hoạt động đến năm 1945 thì xưởng Cedo đóng cửa do chiến tranh. Đến năm 1949, bà Louise Dubourg Bolliet khôi phục lại hoạt động của xưởng gốm Cedo, lúc này bà nhận nhiệm vụ Phó Chủ tịch, Giám đốc điều hành. Năm 1953, xưởng gốm sứ Cedo dời về số 45 đường Communale, Phú Mỹ -Thị Nghè. Tháng 7 năm 1959 sau khi nhượng lại xưởng gốm sứ Cedo cho công ty Thiên Thanh thì thương hiệu CEDO SAIGON kết thúc từ đây.

TÀI LIỆU DẪN

1. Đặng Văn Thắng, Diệp Minh Cường (2005), *Những đồ gốm Pháp có chữ Sài Gòn*, Những Phát hiện mới về khảo cổ học năm 2005, Nxb.Khoa học Xã hội, Hà Nội 2006, tr: 660-662.
2. Trần Đình Sơn (2008), *Thưởng ngoạn đồ sứ kí kiểu thời Nguyễn 1802-1945*, NXB Văn Nghệ 2008, tr: 200-203.
3. Trương Trọng Toàn (2010), *Đồ sành xốp của xưởng Moulin des Loups-Hamage do Frexor-Saigon đặt mua*, tạp chí Thông tin Di sản, số 6 năm 2010, Chi Hội Di sản Văn hoá Hùng Vương tại Tp.HCM ấn hành, tr: 13-16.
4. Gordon Lang (2000), *Pottery and porcelain marks*, Octopus publishing group Ltd, page: 131.
5. <http://www.infofaience.com/en/stamand-hist>.
6. <http://www.entreprises-coloniales.fr>